

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

RUSZOLY JÓZSEF

A MAGYAR REPUBLIKÁNUSOK PEREI SZEGEDEN

ÚJABB ADATOK A NAGY GYÖRGY-FÉLE MOZGALOM TÖRTÉNETÉHEZ

1.

A magyarországi polgári demokratikus forradalom ötvenedik évfordulóján folyóiratainkban szó esik a Magyar Október előzményeiről, a forradalmi idők szereplőinek korábbi tevékenységéről is. A forradalom polgári szárnyán ott találjuk az 1913—1914-ben külön törvénnyel, politikai perekkel és a háborúval megfojtott kis magyar köztársasági mozgalom képviselőit. Nagy György 1918. november 16-án a Nagy Nemzeti Tanács jegyzőjeként maga olvassa fel szakaszonként annak a *Néphatározat*-nak a szövegét, amely alkotmánytörvénybe iktatja a független, polgári demokratikus Magyar Népköztársaságot, harcostársa, Espersit János pedig a Makói Nemzeti Tanács elnöki tisztét látja el.

A világháború előtti magyar köztársasági mozgalom 1957-ben került a historikusok érdeklődési körébe. Kristóf György *Korunk*-beli, visszaemlékezéssel átszőtt tanulmányához hozzászólt az irodalomtörténész és a történész is, amiből kisebb vita is keletkezett a *Századok* hasábjain. Ezután, de e vitáktól függetlenül adta közre Bónis György *Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom* (Bp. 1962.) c. kismonográfiáját, amelyben bőséges forrásanyagra támaszkodva mutatta be a magyar republikánizmus országos történetét. Országos történetet mondunk, jelentős részben mégis a mi vidékünkhez fűződő törekvésekre gondolunk. A mozgalom két szülőhelye, Hódmezővásárhely és Makó országos rangot vívott ki magának. Az ország figyelt a magyar köztársaságiak kis táborára, amely ha el is törpült a nagy politikai áramlatok mellett, minisztériumokat foglalkoztatott, csendőregységeket mozgatott meg, s egy törvény erejéig a munkapárti többségű képviselőház idejét is igénybe vette. Mindezzel természetesen nem kívánjuk tényleges szerepét felbecsülni, persze az is igaz, hogy helyilg a mozgalom mégis jelentősebb volt annál, amilyenek az országos politikában látszott. Szereplői *polgári* korlátai között később is a demokratikus törekvés szószólói voltak a városi és vármegyei közéletben. Nem lehet véletlen az sem, hogy Makón a felszabadulás napjaiban, amikor a város közelében még dörögtek a fegyverek, a felszabadítók kérésére Könyves-Kolonics József, e csoport régi tagja elvállalta a polgári városparancsnok cseppet sem könnyű feladatkörét.

A köztársasági mozgalom a magyar polgári radikalizmus egyik sajátos áramlata volt. Résztvevői az értelmiségből, főként ügyvédek, publicisták, református papok közül s a városi közép- és kispolgárság köréből kerültek ki. Hatása e társadalmi csoportok mellett csak szűkebb paraszti rétegekben mutatkozott meg. Jellemző képet fest erről Csanád vármegye főispánjának 1913. január 27-i jelentése. A főispán a következőket írja: „A köztársasági párt helybeli fiókjának megalakítója dr. Espersit János ügyvéd, aki a függetlenségi körökben és szerte a városban az alacsonyabb néposztály közt is hirdeti a köztársasági eszmét, sőt annak már sok Justh-párti iparos tagot szerzett... az eszme különösen a függetlenségi hagyományteretek között terjed.” (OL Bm. res. 217. [725]—1913.)

Nagy György mozgalma, amely eredetét tekintve a Balpárton keresztül kapcsolódott a függetlenségi anyapárthoz, a trónfosztó Kossuth tradícióját elevenítette fel, anélkül azonban, hogy kidolgozta volna az abból eredő korszerű társadalmi programot. A hivatásos magyar politikai életet jellemző közjogi harc hatására alakult ki programjuk alapvető célkitűzése: a királyság, s ezáltal a Habsburgok uralmának megszüntetése, a független magyar köztársaság alkotmányos úton való kivívása.

Amellett, hogy az államforma megváltoztatásának rendeltek alá mindent, a mozgalom más negatív jegyeket is magán viselt. A nemzetiségi törekvések meg nem értését olyan körülménynek kell tekintenünk, amely árnyékot vet a fő célkitűzésében kétségtelenül progresszív mozgalomra.

A mozgalom története, szerepe és hatása a fentebb megjelölt tanulmányokból már ismeretes. E kis cikk megírására az adta az ösztönzést, hogy a Csongrád megyei I. sz. Levéltárban olyan anyagra bukkantunk, amely teljesebbé teheti Nagy György és társai harcáról, az ellenük alkalmazott jogszolgáltatási eszközökről nyert eddigi képünket. A szegedi kir. ügyészség eddig részben érintetlen levéltári fondjából előkerült a magyar republikánusok ellen Szegeden lefolytatott büntetőperek anyagának nagyobbik része. Sajnos, az egykori szegedi kir. törvényszék korabeli irataival, amelyek a vizsgálati és a bizonyítási anyagot is tartalmazták, már nincs ilyen szerencsénk, mert azok tudomásunk szerint az ötvenes évek elején zúzdába kerültek. Az ügyészégi anyag is tartalmaz olyan iratokat, amelyek alapján a perek folyamata végigkísérhető, az érdemi döntések bemutatathatók, ezek jogászai bírálata azonban a bírósági akták hiányában nehézségekbe ütközik.

Elöljáróban szükséges megemlítenünk azt is, hogy a mozgalom történetéhez szervesen hozzátartozó perek eddig sem voltak ismeretlenek. Bónis György a rendelkezésére álló források, elsődlegesen a mozgalom folyóirataiban (*Magyar Köztársaság*, *Kossuth Lajos Lapja*, *Kossuth-Zászló*) közölt indítványok, vádiratok és bírósági tudósítások alapján áttekintette e bűnvádi eljárásokat, köztük a szegedieket is. (Hiv. m. 42—43., 50—52., 62., 76—80. l.) Adatai alapján mintegy 80-ra tehető a magyar köztársaságiak ellen 1911—1913-ban indított büntetőperek száma. A bűnvádi eljárás kezdeményezésében és megindításában a szegedi és a budapesti kir. ügyészség járt élen. A szegedi vádhatóság serénységét azzal magyarázhatjuk, hogy 1911. október 14-től 1913. június 16-ig Hódmezővásárhelyen jelent meg *Magyar Köztársaság* címmel Nagy György havi folyóirata, a két szomszédos vármegyében pedig az Országos Köztársasági Párt jelentős megmozdulásokat szervezett. A folyóiratban megjelent írások s az e megyékben elkövetett más cselekmények büntetőjogi értékelése a szegedi esküdtbíróság, illetve a szegedi kir. törvényszék hatás- és illetékességi körébe tartozott.

2.

Az ügyeket sorra véve, először a Magyar Köztársaság szerkesztője, illetve munkatársai ellen indított *sajtóperekkel* foglalkozunk, amelyek közül Nagy György három cikke miatt indított eljárás került a büntető perrendtartás szerint eredetileg eljárni jogosult szegedi esküdtbíróság elé. Az 1878:V. tc. (Btk.) 173. §-ába foglalt „alkotmányos államforma nyomatvány útján elkövetett megtámadásának vétsége” címen indult eljárás a *Kossuth Lajos országa* c. programadó írása (MK 1911. okt. 14.) s a *Feltámadunk!* c. cikke (MK 1912. júl. 14.) miatt, *az általános választójog és a köztársasági párt* címet viselő közleményt (MK 1912. jan. 14.) pedig királysértés vétsége (Btk. 142. §) gyanújával vitte az esküdtszék elé Szapár József királyi ügyész.

Az említett programcikket csaknem egész terjedelmében idézte az ügyészség vizsgálati (vád-) indítványa és vádirata. (MK 1911. nov. 14., MK 1912. febr. 14.) Bár az ügyészség maga is megállapította, hogy „a köztársasági államforma előnyeit a monarchiával szemben tudományosan alapon és általánosságban hirdetni szabad”. Nagy azon védekezését, hogy nem támadta meg a királyság államformáját, csupán a magyar köztársaság eszméjét hirdette, nem fogadta el. A szerző cikkében a nagy francia forradalom példájával, Onod meg Debrecen emlegetésével valóban nyílt harcot hirdetett a királyság ellen. Az ügyészség megállapítása szerint a cikk „nem az értelemhez, hanem a szenvedélyekhez szól”, kitételei „a legmesszebbmenő erőszakot jelképezik, tehát alkalmasak lelki hangulatok és indulatok felkeltésére, de arra is irányulnak”. Hasonló indoklással fogta perbe az ügyészség a vásárhelyi ügyvédet 1912. júniusi írása miatt is, amelyben a szerző a képviselőházi események miatti felháborodásában ismét a királyság intézményét tette felelőssé. (MK 1912. szept. 14.) A ténnyel szemben szegedi polgárokból álló esküdtbíróság az előbbi perben 1912. febr. 19-én, az utóbbiban pedig 1913. febr. 5-én egyhangú felmentő ítéletet hozott. Mindkét per az Országos Köztársasági Párt nagy seregszemléje lett, s ez ellen az ügyészség egyelőre tehetetlennek bizonyult. (Vö. Szánthó György: *A mi diadalunk napja — 1912. február 19.* MK 1912. márc. 14., Várnay Endre: *A szegedi tárgyalás és pártalakulás.* MK 1913. febr. 14.)

Nem volt nagyobb sikere a szegedi kir. ügyészségnek a királysértés vétsége címén indított eljárás során sem. A levéltárban őrzött iratok (IV. 304—1913.) tanúsága szerint az 1913. január 14-én közreadott választójogi cikk miatt az ügyészség a szegedi kir. főügyészség közbejöttével jelentést tett az igazságügy-miniszternek, akinek a bűnvádi eljárást szorgalmazó rendelete (3590. IM. III. 1913.) hasonló úton már február 5-én megérkezett a vádhatósághoz. Az ügyészi indítványra a vizsgálóbíró által megejtett vizsgálat nyomán s a miniszteri jóváhagyás után március 26-án került sor a vádirat benyújtására. A vádirat a király által kialakult alkotmányellenes szokás szerint „elöszenesített” Tisza—Lukács-féle retrograd választójogi törvényjavaslat bírálatában a király személyét érintő mondatokat a bűncselekményt állítólagosan megvalósító elemekként idézi. („Bádogból a mennydörgés, nehogy hangja sértse a király fölkeit.” „A király nyíltan odaszegődött Tiszáék mellé, Szent István koronájára feltűzte a bihari brigantik fekete kortes tollát.” „Tiszának a választójog meggyalázására gígdondolt merényletét a király előzetesen már szentesítette. Tudnia kell, hogy közönséges alkotmányos királyok csak utólag szentesítenek, de a »legalkotmányosabb« előre is, utólag is, hogy közben semmi dolga ne legyen az ő »kedvelt híveinek.«») E vádirat alapján is hiába készítette el az ügyész az esküdtek hazafiságára apelláló fordulatokban gazdag vádbeszédét, azok — ismét csak egyhangú döntéssel — a vádlottak padjáról is vádló, kuruckodó ügyvéd pártját fogták. (Szakács Ferenc: *Dr. Nagy Györgyöt újra felmentették.* MK 1913. jún. 14.)

A köztársasági sajtóperekben egymás után kimondott három felmentő verdict nem volt meglepő a kortársak, különösen pedig a hasonló ügyekben jártas Nagy György számára. Sajtóperekben az esküdtszékek legtöbbször felmentették az ügyészség által gyakran a kormány kívánságára megvádolt ellenzéki publicistákat. (Ld. erre Csizmadia Andor: *Az esküdttbírószág Magyarországon a dualizmus korában.* Jogtörténeti tanulmányok. I. köt. Bp. 1966. 131—148. l.)

Érdemes közelebbről is megnéznünk, kik is ítélkeztek a Magyar Köztársaság szenvédeyes hangú szerkesztője fölött. Az első verdict meghozatalában például Fogel Ede bádogos, Kertész Lajos szatócs, Schütz Antal bormérő, Balázs Mihály városi gazdasz, Galitzer Mihály postaszállító, Petrenely József nagykereskedő, Márer Ármint terménykereskedő, Abonyi Mihály kereskedő, Glöckner József vegyertisztító, Pásztor József lapszerkesztő, Székely Mihály „gazdálkodó” (Szentés) és Hadik Béla főreáliskolai tanár vett részt. (MK 1912. márc. 14.) Az 1913. februári ítélkező testület sem sokban különbözött az előbbtől. Tagjai között földbérlet, asztalos, mészáros, kocsigyártó, kereskedő, földbirtokost, kefekészítőt, „gazdálkodót”, fodrászt, takarékpénztári tisztviselőt és borbélyt találhatunk. (MK 1913. febr. 14.) A harmadik esküdtszék összeállítására való módszeres ügyészi előkészületekről az iratok között megmaradt egyik feljegyzés tudósít. Az ügyész a főtárgyalás előtt kiadott, 30 rendes és 10 helyettes esküdt nevével tartalmazó szolgálati lajstromon feltüntette, hogy milyen szempontokat vesz figyelembe az esküdtszék összeállításánál való közreműködésekor. Az esküdtek mindkét csoportját figyelembe véve a feltétlenül visszautasítandók körébe 11 szabadkőműves, „nagy függetlenséginek”, vagy csupán éppen „nem jónak” minősített, a lehetőleg visszautasítandó közé pedig 3 „nagy függetlenségi” esküdtpolgár került. E nem kívánatos személyek között 3 ügyvéd, 2 „magánzó”, egyegy bankigazgató, gyárigazgató, műkertész, „gazdálkodó”, óras, asztalos, kereskedő, bormérő és kovács szerepelt. Velük szemben 7 feltétlenül benntartandó és 10 lehetőleg benntartandó („bent kell tartani, mert megbízható, rendes polgárnak látszik, akinek a társadalmi rend fenntartása érdekében áll”) állott „csendes jó ember”, „csendes öregember” vagy csak egyszerűen „jó” megjegyzéssel. Osztályhelyzetük összességükben annyiban tér el az előzőektől, hogy közöttük több a „magánzó”, s idesorolt az ügyész két nyugdíjast is. Az előbbi kategóriák egyikébe sem sorolhatókat az ügyész közömbösnek tekintette. Ha a sorshúzás szeszélye, illetve a felmentések miatt az ügyész nem is tudta teljesen az előre megállapított terv szerint befolyásolni az esküdtszék összetételét — ti. mind a vád, mind a védelem képviselője 6—6 személyt vehetett vissza —, az a feljegyzések adatai alapján inkább a vádnak kedvezett volna. Az esküdtszék tagjai között az ügyészi minősítés szerint 7 megfélemlőnek ítél s két közömbös esküdt mellé csak 3 ellenzéki beállítottságú került. A kedvezőnek tűnő esküdtszék határozata keserű csalódást okozhatott az ügyészségnek, amely semmisségi óvásra lehetőséget nem találva, kénytelen volt megnyugodni a felmentő ítéletben.

Több köztársasági sajtóper nem is került Szegeden esküdttbíróság elé. Kifejezetten a Magyar Köztársaság és a mellette kialakult párt ellen hozott királyságvédelmi törvény (1913:XXXIV. tc.) az életbe léptetése előtti cselekmények elkövetőinek ügyét is kivette az esküdtszékek hatásköréből, s azt a szakbíróságokra, a budapesti kir.

büntetőtörvényszékre, illetve kir. ítélőtáblák székhelyein működő kir. törvényszékekre bízta. Kivételt csak annyiban tett a törvényhozó, hogy mindazon ügyeket meghagyta esküdtbíróági hatáskörben, amelyekben a főtárgyalást már a törvény hatályba lépte előtt kitűzték. A súlyosabb anyagi jogi rendelkezések, amelyek a mozgalomban való aktív részvételt is büntetéssel fenyegették, megbénították Nagy Györgyék tevékenységét. A mozgalom átalakult, programjából kimaradt a köztársaság megvalósítására irányuló közvetlen törekvés, amiért is a szigorúbb szabályok alkalmazására velük szemben a világháború előtt nem került sor. Mivel több olyan perük folyt már korábban, amelyekben az esküdtzési főtárgyalás még nem volt kitűzve, s a Magyar Köztársaság utolsó számaiban is jócskán akadtak az ügyészség által megtámadható írások, ezekben az ügyekben — minden tiltakozásuk ellenére — már a szakbíróóságok jártak el.

Bár az eljárás korábban megindult, már a szegedi kir. törvényszék Pókay-tanácsa elé került Nagy György újabb sajtópere, amelyben a Magyar Köztársaság 1913. május 16-i számában megjelent cikkének (*A köztársasági eszme térhódítása*) és az 1913. július 5-én kinyomatott — a Köztársasági Párt feloszlatását és a Kossuth Lajos Párt megalakulását bejelentő — *Polgártársak!* kezdetű röpiratának királyságellenes mondati képeztek a vád tárgyát. (Ezen utóbbi miatti eljárást a törvényszék vádtanácsa 1914. február 11-én egyesítette a májusi cikk nyomán indított büntetőperrel.) *A köztársasági eszme térhódítása* c. írás miatt sajátos körülmények között indult meg az eljárás. Két nappal a megjelenés után az ügyész — idézve az idézendőket — kötelességszerűen megtette ugyan a jelentését a cikkről, amely szerinte is „gúnyolódó, sértő hangon igyekszik a köztársaság államformájának propagandát csinálni”, az eljárás megindítását mégsem javasolta, mert félt az esküdtbíróóság újabb felmentő ítéletétől. Mint írta: „a bűnvádi eljárás megindítását indokoltnak nem tartom azért, mert hasonló tartalmú kifejezések a *Kossuth Lajos országa* c. cikkben is foglaltatnak, ebben pedig az esküdtek 1912. évi február hó 19-én felmentő verdicet hoztak”. A főügyész a miniszterhez küldött jelentésében már nem fogadta el az előző érvelést, maga is az eljárás mellőzését javasolta. Álláspontját azzal indokolta, hogy „nem ismerhet[em] fel az említett cikkben az államforma erőszakos megváltoztatását célzó egyes megtámadást”. A miniszter e vélemények ellenére 1913. június 23-án a főügyészség révén az eljárás megindítására adott utasítást (25 485. IM. III. 1913.), melyre az ügyészség néhány napon belül be is nyújtotta vizsgálati indítványát a törvényszék vizsgálóbírójához. A vizsgálóbíró végzése ellen Nagy a vádtanácsához folyamodott, ez azonban 1913. szeptember 16-án helybenhagyta a vizsgálat elrendelését. Az ügyészség pár nappal a folyamatban levő republikánus ügyekről jelentést kérő miniszteri leirat (ad 48 909. IM. III. 1913.) után, 1913. november 15-én el is készítette a vásárhelyi szerkesztő ellen az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173. §) címén a vádiratot, amelynek benyújtásához a miniszter nem sokkal később — másik hárommal egyetemben — hozzá is járult (62 919. IM. III. 1913.). Az említett röpirat miatt indult eljárás vizsgálati szakasza anyag hiányában nem kísérelhető ugyan végig, az előző ügy iratai között (IV. 744—1913., ld. még IV. 1571—1913.) már fellelhető az ugyanezen címen egyszerre benyújtott vádirat. A két ügy sorsa ezután összekapcsolódott. Jogorvoslat benyújtása után a törvényszék vádtanácsa a már említett, az egyesítést is elrendelő végzésében 1914. február 21-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt. E végzés azt is megállapította, hogy „a vádtól eltérően a Btk. 173. §-ába ütköző kétféle alkotmányos államforma elleni izgatás *vétsége* forog fenn”. Az ügyészség mindehíába tartotta fenn a főtárgyaláson is a lázítás büntette miatt a vádat, a törvényszék lényegesen eltérő minősítéssel az 1913. májusi cikk miatt 1914. március 31-én a királysértés vétségét állapította meg (Btk. 140. §), amiért 3 havi államfogházát és 1 évi hivatalvesztést rótt ki a vádlottra. Az 1913. július 5-i röpirat miatt emelt vád alól a bíróság a köztársaságiak vezetőjét felmentette. (Az említett forrás mellett ld. még a *Királysértési perek...* c. cikket a Kossuth-Zászló [KZ] 1914. ápr. 5-i számában.)

A vásárhelyi szerkesztő utóbbi ügyével párhuzamosan több per folyt a Magyar Köztársaság munkatársai ellen is. Egyazon napon, 1913. július 7-én — s nem augusztus 7-én, mint az a Kossuth Lajos Lapja [KLL] 1913. szept. 2-i számában rendre olvasható — indítványozta az ügyészség a vizsgálatot az utolsó, 1913. június 16-i lapszám három szerzője ellen. A szociáldemokrata Ormos Ede *Királyi agitáció a köztársaságért* c. cikkéért (IV. 1562—1913.), Pataj Sándor zombori ügyvéd *Népmagyarosítás* c. írásáért (IV. 1563—1913.), Kalmár Antal, a közjogász publicista pedig *Andrássy és a korrumpált Monarchia* c. költeményéért (ld. a IV. 1563—1913. és IV. 744—1913. sz. ügyiratokat) került bele a hosszadalmas büntető procedúrába.

Háromjuk közül egyedül Ormos Edét marasztalta el első fokon a bíróság. Ormos ellen a felfolyamodása miatt csak 1913. december 5-én fejeződött be a vizsgálat.

A vádtanács a szerzőt az 1913. december 15-i vádirat alapján 1914. február 25-én helyezte vád alá. A Pókey Elek elnökleite alatt működő büntetőtanács Ormost nem az ügyészség által megállapíthatónak vélt s ötévi államfogházzal büntetendő lázítás büntetésében, hanem az államforma elleni támadás vétségében találta bűnösnek, amiért is hathatvi államfogházra ítélte. Az ellenzéki parlamenti képviselők katonai erővel való inzultálása ellen írt, igen éles hangú cikk, melynek az az alap gondolata, hogy a kormány által alkalmazott erőszak „királyi agitáció a köztársaságért”, az ítélet indoklása szerint „sértő és durva szavakban kifejezett gondolatai nagymértékben alkalmasak... olvasói és hallgatói lelkében a magyar alkotmányos királyi államforma iránt az ellenséges indulatot, a haragot, a gyűlöletet felkelteni, s ezzel az állam, [a] társadalom békéjét megbolygatni és feldűlni...” (Szegei kir. tszék 5433/B 1914.).

Az ügyek elbírálásának sorrendjét tekintve mind Nagy, mind Ormos ellen hozott előbbi ítéleteket megelőzte a Pataj-cikk törvényszéki főtárgyalása, amelyben, mint több más republikánus perben is, az időközben Budapestre költözött ügyvéd-szerkesztő látta el a védelmet. A *Névmagyarosítás* c. cikk, amely elsőként került szakbírási döntése alá, a Bács-Bodrog megyei Függelenségi Párt azon javaslatával foglalkozik, miszerint az ellenzéki pártoknak egy minimális program — a demokratikus választójog kivívása — mellett kell egyesíteni erejüket. A zombori republikánus ügyvéd mást, természetesen a maga naiv módján a köztársaságot ajánlotta kristályosodási pontnak: „adok egy jó tanácsot, mely hatna Bécsben is... Pácséron is... Mondják ki, hogy az abszolutizmus palástolhatatlan uralmával szemben a radikális magyarnak csak egy pártja lehet, a köztársaság. És nem kell több alkalmat adni a republikánus pártok alakuló gyűléseinek betiltására, hanem tartson minden [megyei] függetlenségi párt egy gyűlést, amely a nevét köztársasági pártra változtatja. Ez a névváltoztatás nem is kerülne egy koronába. És ha kerülne, nem a miénkbe kerülne”. A cikk elleni vádirat, amelyben a fenti idézet is megtalálható, azért került már 1914. február 27-én a törvényszék Pókey-tanácsa elé, mert Pataj a vádirat benyújtása ellen nem élt jogorvoslattal. A főtárgyalás nyomán felmentő ítélet született. A bíróság nem állapította meg a lázítás büntetettét (Btk. 173. §), mert szerinte a cselekményt „csak az követi el, aki azzal a szándékkal ír és tesz közzé valamely alkotmány intézményt... tárgyaló cikket, hogy azzal a szenvedélyekkel felkeltesse...” A büntetőtanács „ilyen szándéknak annak idején való fennforgására a bevádolt cikk nyugodt hangúságánál s annál fogva, hogy [a] vádlott csak szűkebb körben elterjedt havi folyóiratban tette közzé a cikket, alaposan és okszerűleg... nem következethetett...” (Szegei kir. tszék 2590/B 1914.).

Az ügyészi fellebbezés után a szegei ítélőtábla másodfokú eljárása ugyancsak a zombori ügyvéd felmentésével végződött. Ezen ítélet indoklása mellőzte az ügyész által támadott szándékhiány felemlítését, helyette az egész közlemény nyugodt hangneméből vonta le azt a következtetést, hogy az nem alkalmas sem az államforma megtámadására, sem a lázításra, mert mindkettő „akkor forog fent, ha a királyság létjogának kétségbe vonása olyan kifejezések és tettek kíséretében s olyan körülmények között történik, melyek rögtön hatnak, ingerültséget, szenvedélyt, gyűlöletet élesztnek, vagyis amelyek a forradalomszerű hangulat felgerjesztésére alkalmasak”. (Szegei kir. ítélőtábla 1933/B 1914.)

A kir. Curia, amelyhez 1914. október 20-án az ügyészség semmisségi panaszja révén került az ügy, harmadfokon is felmentő döntést hozott. (Curia 6511/B 1914.) A végzés a táblai ítélet indokai alapján megállapította, hogy „nincs jogi tévedés abban, [hog]y mindkét alsófokú bíróság bűncselekmény hiányában felmentő ítéletet hozott”.

Az ügyészség antirepublikánus buzgalma odáig terjedt, hogy a függetlenségi Szegei Friss Újság-ot szerkesztő Faragó Sándor ellen, aki lapja 1914. február 26-i számában minden kommentár nélkül — a sajtótörvény értelmében jogszerűen — közzétette a Pataj Sándor ellen kibocsátott vádiratot, az 1913:XXXIV. tc. 3. §-ába ütköző államforma elleni lázítás címen eljárást indított, főügyési utasításra azonban el kellett ejtenie a nem sok reménnyel kecsesgető vádat. (IV. 441—1914.)

Kalmár Antal fentebb említett peréről szórványos adataink vannak. Ő minden lehető jogorvoslatot felhasznált az ügy késleltetésére. Ennek következtében csupán 1914. május 13-án helyezték vád alá. Az 1914. július 27-i törvényszéki főtárgyaláson nem jelent meg, s — valószínűleg katonai szolgálata miatt — a későbbi határnapokra (1914. okt. 22., 1915. ápr. 8.) kitűzött tárgyalásoktól is távol maradt. A büntetőpolitika világháború alatti megváltoztatását — mint erre már Bónis György is utalt — mutatja, hogy a főügyész 1915 áprilisában az eljárás felfüggesztésére hívta fel a vád képviselőjét. A felfüggesztést mind Kalmár, mind Nagy György megfellebbezett ügyében az 1915. október 16-i királyi kegyelmi rendelkezés következtében a megszüntetése követte. Hasonló módon szűnt meg már 1914 őszén az első fokon való marasztalása ellen fellebbező Ormos Ede ügyében is az eljárás.

A megvizsgált ügyek mellett még több olyan szegedi sajtóperről tudunk, amelyeket a Magyar Köztársaság szerzői ellen indítottak, de az iratok — néhány ügyvédi okmánytól eltekintve — nem maradtak fenn. Ezek közé tartozik Kornyiczky Dezső és a lelkes republikánus tanítónő, Andrassy Emma pere is. Első fokon mindkettőben marasztaló ítélet született. (Bónis: hiv. m. 78—79. l.) Bemutatásuk helyett egy irodalomtörténetileg is jelentős ügyre, *Ady Endre állítólagos szegedi sajtóperé*-re fordítjuk figyelmünket. A költő és a Magyar Köztársaság viszonya Péter László egy korábbi munkája (*Ady Endre kapcsolata megyénk városaival*. Szeged, 1954.) s Bónis György kismonográfiája alapján (77—78. l.) tisztázódott. Ady, aki Nagy György által többször idézett levelében lelkesen üdvözölte a köztársaságiakat, s a Világ 1912. január 20-i számában megjelent cikkével (*A magyar Provence*) kiállt a vád alá helyezett republikánus vezető mellett, később elhidegült a mozgalomtól. Ebben egyébként minden bizonnyal szerepet játszott *Jászi Oszkár is, aki nem értett egyet a Magyar Köztársaság bevezetőnkben is emutett kizárólagos államforma-centrikusságával*. Ady nem volt ugyan munkatársa a kis vidéki folyóiratnak, egyik szép „politikás” versét (*Rohanunk a forradalomba*. MK 1913. máj. 16.) mégis leközölték. Azt nem mondánánk, hogy a költő „tudtán kívül” történt ez az utópublikáció, inkább elfogadhatónak látszik az a szerkesztői magyarázat, miszerint — a kor gyakorlatának megfelelően — *mutatványként*, persze nem minden céltzatosság nélkül, került a lapba a vers: *a Magunk szerelme* c. kötetből.

1913 nyarán, amikor az ügyészség minden lehetőt megtett a mozgalom felszámolására, e vers sem kerülhette el a perek sorozatát indító ügyész figyelmét. Szegedi barátai 1913 augusztusában úgy informálták a költőt, hogy az ügyészség osztályelleni izgatás büntette miatt eljárást indított ellene. Az akkor éppen Ermdindszenten időző „gyanúsított” nyomban megbízást adott váradi ügyvéd barátjának, a holnapos Nagy Mihálynak, aki fel is vett a kapcsolatot a vásárhelyi szerkesztővel. Nagy György közölte vele, hogy „hallott az Ady Endre elleni eljárásról, de a vádiratot még nem látta”, nem sokkal később pedig újabb folyóiratában heves támadást intézett ezen ügy miatt is a vádhatóság ellen. (*A Kossuth Lajos-párt hivatása*. KLL., 1913. szept. 1.) Nem kevésbé volt éles az újabb szegedi újtárra, az esküdtszéki felolvasásra (!) készülő költő válasza (*Egy bűnös vers*. Világ, 1913. aug. 21.) sem, amelyet egyébként a Szegedi Napló is átvett (*Ady Endre Szegedről. A költő királlysértési pöre* 1913. aug. 24.). Az említett szegedi lap azt is tudni vélte, hogy a „főtárgyalást még ősszel megtartják”, erre azonban soha sem került sor. Az ügy iratai után hiába kutattunk, a szegedi kir. ügyészség mintegy 4000 aktájáról mindhiába vertük le az évtizedek porát, az Ady-per pozitív nyomaira nem sikerült rábukkannunk a gyakorlatilag hiánytalanak tekinthető anyagban. Nagy Mihály emlékezése szerint (*Ady-emlékek*. Ady-Múzeum II. 145. l.) a költő reagálása „megakasztotta az ügy további kifejlését, mert vádiratot az ügyészség nem adott ki, és az eljárást beszüntette”. A Péter László által is fenntartott állásponttal szemben, amely szerint az eljárás egészen a vád benyújtásának lehetőségéig eljuthatott, Bónis György — a Kossuth-Zászló adatai alapján — azt az álláspontot képviseli, hogy az izgatási perre „nem került sor, mert a törvényszék vádtanácsa megszüntette az eljárást”. (Hiv. m. 78. l.) Eszerint legalábbis a vizsgálat elrendeléséig el kellett jutnia, mert csupán az ezzel kapcsolatos vizsgálóbírói végzés kerülhetett a vádtanács elé. Igaz, Nagy Mihály idézett fogalmazása jogilag nem elég szabatos, hiszen az esetleges előzmények elhallgatásával magát a vádirat hiányát konstatálja csupán, az viszont kétségtelenül megállapítható, hogy ő Nagy György mesterkedésén kívül egyetlen lépést sem tett az ügyben. Az is valószínűsíthető, hogy Ady maga sem tett semmit az említett cikk megírásán kívül. Mindebből logikusan következik, hogy a hatályos büntető perrendtartás szerint nem kerülhetett az ügy a vádtanács elé. Ha ez így van, akkor az is megállapítható, hogy a szegedi törvényszék vizsgálóbírája nem rendelte el a vizsgálatot az Ady-versre vonatkozólag. Azt különben sem feltételezhetjük, hogy az ismert előzmények után a költő vagy védője ne élt volna jogorvoslattal a neki perrendszerűen kézbesített végzés ellen. A bűnvádi eljárás — mint az a fenti ügyekből is kitűnik — sajtóperekben a vizsgálat ügyészi kezdeményezésével indult. Kérdés most már csak az, hogy a szegedi ügyészség kezdeményezte-e ezt? Alapos okunk van feltételezni, hogy még a vizsgálati indítvány sem hagyta el az ügyészség kiadóhivatalát, mert különben — más példák nyomán joggal állíthatjuk —, hogy a vizsgálóbíró a versben felfedezte volna a bűncselekmény gyanúját, s ezután kötelesszerűen el kellett volna rendelnie a vizsgálatot. Erre pedig nem került sor. Nem szólt az Ady-ügyről a már korábban említett 1913. novemberi minisztériumi leirat, illetve az erre adott válasz sem, s az ügyészség 1914. január 9-én kelt évnegyedes, minden politikai természetű ügyre kiterjedő felterjesztésében (*IV. 59—1914.*) sem találunk rá utalást. E negatív adatok azt igazolják, hogy 1913. október 1. után eljárás már nem lehetett folyamatban a *Rohanunk a forradalomba* c. vers ügyében.

A vizsgálati indítvány, illetve a vizsgálóbírói végzés hiányára vonatkozó következtéseinket e dátum alapján újabb bizonyítékkal támaszthatjuk alá. Az eljárás bonyolultságát s hosszadalmasságát a feltételezett Ady-üggyel párhuzamosan folyó perekből is ismerve lehetetlennek látszik, hogy alig két hónapon belül ilyen ügyben befejeződött volna a bűnvádi eljárás. Az eddig mondottakat nem tehetik kérdésessé a Nagy Mihály által említett, az eljárás megindításával kapcsolatos ügyészégi iktatószám (12 451. kü.) sem, amely ugyanis *létesnek* tekinthető. Bár az ügyészégi iktatókönyv e számot tartalmazó kötete hiányzik, az e számmal ellátott irat megkeresése pedig az ügyek szerint kialakított irattári rendszerben az anyag jelenlegi rendezetlen állapotában aránytalanul nagy nehézségekbe ütközne, az az előzőekből is kétségtelenül megállapítható, hogy 1913. szeptember 1. *utáni* számról van szó, Ady viszont 1913. augusztus 21. *előtt* értesült már az ellene állítólagosan megindított sajtóperről.

A mondottakból csak egy következtetés vonható le: a *jelenleg* rendelkezésünkre álló adatok alapján *nem* bizonyítható be, hogy a szegedi kir. ügyészség Ady Endre ellen *Rohanunk a forradalomba* c. verse miatt 1913-ban eljárást indított volna. A költő szegedi értesüléseit ennek ellenére nem tekinthetjük légből kapottnak. Lehetséges, hogy a szegedi ügyész kék irónja nyomot hagyott e vers sorai között is. Felmerülhetett az eljárás megindításának a *lehetősége*, a vádhatóság utasítást is kérhetett az Igazságügyminisztériumtól, mindez azonban még csak belső előkészítő mozzanat, s nem az eljárás megindítása lehetett. Valószínűleg ilyen hírek szivároghattak ki az ügyészség berkeiből. A költő szegedi barátai információikat ezekre alapíthatták. (Ha ezt a belső processust nem követte a bűnvádi eljárás megindítása, akkor a vele kapcsolatos nyomok csakis az ügyészség elnöki irataiban lennének fellelhetők, ezek azonban sajnálatosan nem kerültek levéltári megőrzésre.)

3.

Bevezetőnkben említettük, hogy Csanád és Csongrád vármegye a Nagy György-féle mozgalom révén országos, sőt európai hírű események színhelye lett. Ezek lezajlása eléggé ismert, a nyomukban járó perek sorsa viszont már kevésbé. [A már hivatkozott tanulmányok mellett a megyebeli eseményekre megemlítjük még Péter László *Espersit János-át* (Bp. 1955. 13—16. l.) s Merényi Lászlónak a Móra Ferenc Múzeum 1966—67. évi Évkönyvében megjelent *Háborúellenes és demokratikus mozgalmak Csongrád és Csanád megyékben 1912—1913 folyamán* c. tanulmányát (Szeged, 1968.).]

Ezen események közül kiemelkedő jelentőségű az Országos Köztársasági Párt 1913. április 14-i makói közgyűlése. Erre Balogh Jenő igazságügy-miniszter jó előre figyelmeztette a Belügyminisztériumot (14 653. IM. III. 1913.), amely a szegedi csendőrkerület parancsnoksága s az érintett önkormányzati vezetők révén meg is tette a szükséges intézkedéseket (OL Bm. 217. res [1096] — 1913.). Számunkra igen lényeges az a mozzanat, hogy a miniszter a szegedi kir. ügyészség felterjesztését idézve először mondta ki a későbbi köztársaságellenes törvény alapelvét („maga a köztársasági párthoz való tartozás nem más, mint ellenszegülés a fennálló államrend ellen”), s kérte a közgyűlés, az Espersit lakásába tervezett választmányi ülés s az Érdeky-szállodába összehívott köztársasági ismerkedési est engedélyezésének megtagadását, illetve ezen gyülekezések feloszlását (OL Bm. 217. res [1090] — 1913.). Mindez be is következett, de a történetek ismertetését mellőzve fordítsuk figyelmünket az ezt követően megindított perekre.

A makói közgyűlés megakadályozása után négy részt vevő — Kalmár Antal publicista, Koncz Béla budapesti szabósegéd, Makai Márton szeghalmi s Papp Gyula kiskunhalasi ügyvéd — ellen nyomban megindult az eljárás (IV. 854—1913.). Az előzetes nyomozati cselekményeket követően 1913. június 4-én történt meg a vizsgálat elrendelése. Az 1913. november 18-án kelt vádiratot az igazságügy-miniszter kiigazításra visszaküldte (62 919. IM. III. 1913.), így az csak december 28-án került be-nyújtásra.

Szapár József ügyész Kalmárt, Makait és Konczot az államforma elleni lázítás büntette (Btk. 173. §), Makait és Papp-pot királlysértés és a királyi ház tagjának megsértése vétsége (Btk. 140. §, 141. §), s végül egyedül Konczot hatóság elleni kihágás miatt vádolta meg. Az államforma elleni lázítás büntettét abban látta megvalósultnak, hogy a vádlottak — bár maguk tagadták ezt — 1913. április 13-án este a makói Otthon kávéházban republikánus beszédek, illetve versfelolvasás után „Le a

királlyal! Nem kell király! Le a zsarnokkal! Éljen a magyar köztársaság!” kifejezéseket használtak 60—100 főnyi közönség előtt. Az indoklás szerint „a köztársasági pártnak alkotmányos monarchikus államformával bíró államban már pusztán megalkulása, de még inkább fennállása és működése... a köztársasági államforma létesítésére történik..., mert egy köztársasági politikai párt alakulásának más célja és működési terve nem is lehet”. Az ügyész szerint éppen ennek megtárgyalása volt a makói közgyűlés feladata. A tervezett közgyűlés idején a fenti kifejezések nyilvános használatával a vádhatóság képviselője az említett büntett elkövetését megállapíthatónak tartotta. (Itt jegyezzük meg, hogy más esetekhez hasonlóan a vádirat tervezetében szereplő, s az előző minősítéstől csak a kiszabható büntetés mértékében különböző államforma megtámadásának vétségét a miniszter utasítására fogalmazták át lázítás büntetvévé.)

A királysértés, illetve a királyi ház tagjainak megsértése vétségét Papp és Makai az ügyész szerint állítólagosan egy, az 1850-es évekből származó gúnydal eléneklésével követte el. („Kinek nincsen kinn ugató kutyája, / Menjen el a Habsburgok udvarába. / Mondja meg a Zsófiának magának, / Adjon egyet kölykeiből / [Sej] kinn ugató kutyának”.)

Koncz Béla a makói rendőrségen való kihallgatása alkalmával református teológusnak vallotta magát, s miután foglalkozása női szabóság volt, a vádirat szerint a terhére írt kihágás megállapíthatónak látszott.

Az ügy menetét hátráltatta, hogy Koncznak az ügyészség nem tudta kézbesíteni a vádiratot. Végül is 1914. május 27-én a vádtanács Kalmárt, Papp-pot és Makait vád alá helyezte, Koncz ellen pedig körözést adott ki. Az ügyész hiába sürgette a főtárgyalás kitzűzését hármójuk ügyében, a makói „láztók” és „királysértők” elleni eljárás jócskán elhúzódott. A törvényszéki főtárgyalás időpontja 1915. június 17. lett. Ekkor a nyomavezett Koncz ügye mellett az állítólag elesett Papp esetében is az elkülönítést javasolta az ügyész, de a tárgyalás megtartására az idézettek távol maradása miatt ekkor sem került sor. Végül 1915. november 24-én ezt a pert is kegyelmi alapon szüntette meg a törvényszék.

Kegyelmi alapon hozott megszüntető végzéssel ért véget a *Makai Hírlap* szerkesztője, Kardos Izsó, illetve Darvas Gyula nevű munkatársa mint szerző ellen a Btk. 173. §-a alapján a lap 1913. április 16-i számában *A betörők* cím alatt közzétett írás miatt indított eljárás (IV. 868—1913.) is. Az inkriminált cikk vitatott szerzője — Darvas avagy az ötletet adó Kalmár Antal — az Espersit János lakásába jogtalanul behatoló rendőrök és csendőrök cselekményeit állítja pellengérré, közben természetesen a köztársaság megteremtésére buzdítja a „magyar népet”.

Az előbbi ügy alapját képező rendőri cselekmény miatt a sértett Espersit János és Makai Márton is eljárást kezdeményezett (IV. 1683—1913.). Espersit a szegedi kir. törvényszék útján 1913. július 16-án indítványt terjesztett a szegedi kir. ügyészség elé Bóna Pál makói rendőr alkaptány ellen, aki a házjog megsértésével (Btk. 199. §) több rendőr és csendőr élén behatolt lezárt lakásába, s felszólítása ellenére benn is maradt. Makai Márton a személyes szabadság megsértése (Btk. 193. §) miatt jelentette fel Bónát a szeghalmi járás főtárgyalójánál. Feljelentése 1913. július 21-én került a szegedi kir. ügyészségre. Az ügyészség a „tényállás tisztázása végett” mindkét ügyben elrendelte a nyomozást, melynek foganatosításával a makói járás főtárgyalóját bízta meg. A nyomozás során kizárólag a gyanúsítottat, Rákosy Gyula makói rendőrkapitányt és munkatársait hallgatták ki. Az eredmény nem lehetett kétséges. Az ügyészség 1913. december 5-én megszüntette a nyomozást. A megszüntető határozat sem egyik, sem másik bűncselekmény megvalósulását nem látta bizonyítottnak. Az indoklás szerint Espersit lakásán 1913. április 14-én a rendőrségnek előre be nem jelentett gyűlés folyt, amelynek felosztatására Rákosy rendőrkapitány adott szóbeli utasítást. Ugyanő rendelte el a királysértés gyanúja alatt álló Makai Márton kihallgatásra való előállítását is. Az ügyészség szerint mindkét intézkedés foganatosítása Bóna alkaptány kötelessége volt.

A határozat ellen a két republikánus ügyvéd a szegedi kir. főügyészhez folyamodott. Makai a megszabott határidőn túl élt jogorvoslatával, ezért a főügyésznek nem kellett határozni érdemben afelől, hogy mennyiben helytálló azon állítás, miszerint ő 1913. április 14-ét törvényellenes letartóztatásban — s nem előállításban — töltötte a makói rendőrségen. Espersit folyamodásában Rákosy Gyula rendőrkapitány ellen is feljelentést tett, majd a rendőrség eljárásának jogellenességét igyekezett bizonyítani. Ervelésének lényege az volt, hogy a köztársaságiak nem bejelentéshez kötött népgyűlést, hanem ilyen módon nem korlátozott pártgyűlést hívtak össze. Erre csak a párttagok voltak — személyre szóló meghívó útján — hivatalosak. A tiltott gyűlés magánlakásban való tartása egyébként is csak kihágás, folytatta érvelését a makói ügyvéd, amiért a rendőrségnek a büntető perrendtartás értelmében nincs

joga házkutatást tartani. Házkutatást csak kihirdetett írásbeli végzéssel lehet elrendelni, ezt pedig a feljelentő hiába kérte a behatoló alkapitánytól, az nem tudott felmutatni semmit. Espersit igazának bizonyosságával joggal hozza fel azt is, hogy Bónának nem volt kötelessége felettese törvényellenes utasításait végrehajtani. Mindezen alapos érvek hiábavalónak bizonyultak, Szász Iván főügyész ugyanis 1914. február 10-én azon sommás indoklással, hogy a rendőrkapitány „törvényes hatáskörében szabályszerűen járt el”, elutasította a feljelentést. Ez az elutasítás nem érthette meglepetésként Espersitet sem, hiszen adott esetben elképzelhetetlennek látszott, hogy a republikánusok ellen indítványokat és vádiratokat gyártó vádhatóság éppen érdekükben eljárva, a vele együttműködő rendőrség tagjai ellen is vádat emel. A szegedi kir. törvényszék vizsgálóbírájának 1914. március 19-i megkereséséből tudjuk, hogy Espersit törvényszerűen átvette a vád képviselőtét (pótmagánvád), és kérte a vizsgálat elrendelését. Az eljárás későbbi menetéről a törvényszéki iratok hiányában nincs tudomásunk.

Makó után, 1913. május 1-én zajlott le a szentesi második 48-as kör zászlószentelése, ahol Nagy György köztársasági tartalmú beszédet mondott. Az előzmények után csaknem természetes, hogy ez a megmozdulás nem kerülte el az ügyészség figyelmét (IV. 1217—1913.). A főügyész ebben az esetben kivételesen a miniszteri hozzájárulás (28 336. IM. III. 1913.) megérkezése előtt, még 1913. június 1-én a nyomozás elrendelésére utasította az ügyészt, aki azt természetesen nyomban meg is tette. Az ügyészség 1913. október 21-én azért szüntette meg a nyomozást, mert az ellentmondó tanúvallomások alapján nem látott lehetőséget bűncselekmény megállapítására. A főügyész másként vélekedett. Bizonyíthatónak látta az alkotmányos államforma megtámadásának vétségét, amiért is a nyomozás kiegészítését rendelte el. Az 1914. január 10-én a miniszter hozzájárulásával (69 365. IM. III. 1913.) benyújtott vádirat elleni kifogás ügyében a vádtanács 1914. március 4-i ülése Nagy György számára kedvező, a bűncselekmény, illetve a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítékok hiányára való tekintettel a vádiratot elutasító végzést hozott. Az ügyész folyamodása alapján az ítélőtábla 1914. április 9-én vád alá helyezte Nagy Györgyöt, mert megállapíthatónak tartotta az állítólagosan használt kifejezések — „...a függetlenségi eszme végeredményben az igazi függetlenséghez, a köztársasághoz vezet!” „E zászlószeg a köztársaság nevében verem be.” stb. — alapján a vétség elkövetését. A republikánus vezetőt a törvényszék 1914. június 16-án felmentette. Ezt az ítéletet az ügyész természetesen megfellebbezte. Az Itélőtábla 1915. november 15-én nem e fellebbezés kapcsán hozott ítéletben, hanem a királyi kegyelmen alapuló megszüntető végzésben mondta ki Nagy György jogerős felmentését.

A szentesi zászlószenteléssel kapcsolatos vádiratot „az igazságügyminiszter hárszájára” vonatkozó megjegyzéssel Láncki Simon Pál szerkesztő, a szentesi republikánusok vezetője teljes szövegében közreadta a *Szentesi Ellenőr* c. lap 1914. március 1-i számában. A vizsgálóbíró ügyészi indítványra lefoglalta a lap 99 példányát, majd az 1913:XXXIV. tc. alapján vizsgálatot rendelt el a szerkesztő ellen (IV. 487—1914.). A vádirathoz fűzött kommentár szerzője állítólagosan nem Láncki, hanem Korniczky Dezső vagy Vajda Jenő volt, s miután mindketten hadba vonultak, 1914. októberében, a további vizsgálatot fel kellett függeszteni. Mint más ügyekben is, a főügyész 1915. március 5-én utasítást adott az elévülés megszakítására. 1915. novemberében Lánccival kapcsolatban az ügy kegyelmi alapon nyert befejezést. Arról viszont elfeledkezett az ügyészség, hogy Vajda Jenőre is kiterjesztették a vizsgálatot, s ő döntés hiányában továbbra is bűnvádi eljárás alatt áll. Bár e visszas helyzetet már 1918. márciusában felfedezték, a szegedi törvényszék az eljárás megszüntetését csupán 1919. május 6-án mondta ki az 1919:XV. néptörvény alapján.

Végül Atlasz Jakab munkásbiztosító pénztári tisztviselő ellen izgatás büntette miatt indított eljárásról is említést kell tennünk, mert a Nagyikindán lezajlott 1913. június 29-i szociáldemokrata népgyűlés is a köztársasági mozgalomhoz, pontosabban az ellene beterjesztett törvényjavaslatot elítélő országos tiltakozó hullámhoz kapcsolódott. Atlasz, mint a gyűlés magyar szónoka 200—300 ember előtt kijelentette, hogy a szociáldemokraták „revolucionális köztársaságiak” s ezért meg kell akadályozniok, „ha kell, vérrel, forradalommal” is a törvény hatályaiba lépésüket. Beszédének e kitételeit mind a vádhatóság, mind a bíróság az említett cselekmény vétségi alakzata megvalósulásaként értékelte. Az ügy érdekessége az, hogy két alkalommal hoztak benne első fokú ítéletet. Előbb a nagyikindai kir. törvényszék ítélte Atlaszt egyhavi állófogházra, majd — miután a hatásköri túllépést, illetve az illetékesség hiányát az 1913:XXXIV. tc. alapján a szegedi tábla megállapította — a szegedi kir. törvényszék szabta ki rá ugyanazon büntetést. Az Itélőtábla 1914. december 5-én másodfokon jóváhagyta az ítéletet, a jogerősen megállapított szabadságvesztés végrehajtását azonban az elítélt katonai szolgálata miatt elmaradt. A végrehajtható büntetés kegyelmi alapon való törlesztése 1915. november 25-én került sor.

A megvizsgált politikai perek, amelyek az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom történetének szerves részét alkotják, a korabeli magyar igazságszolgáltatás működésébe is bepillantást engednek. Szembetűnő az a különbség, amely az igazságügy-miniszter révén a mindenkori kormánytól függő vádhatóság és a klasszikus polgári elveknek még jórészt megfelelő bírói szervek között megmutatkozik. Adataink igazolják Nagy György állandóan hangoztatott érvét, miszerint ellenük tulajdonképpen az igazságügy-miniszter indított hajsztát. Ez így van akkor is, ha ismert adataink szerint a bűncselekmény gyanújának jelzése mindig a kir. ügyészségtől, illetve a kir. főügyészségtől eredt. A bírói szervek a vizsgálati indítványok, vádiratok s más ügyési megnyilvánulások pergőtüzében is eléggé liberális judicaturát alakítottak ki a köztársaságiak ügyében. E megállapításunk nem csupán az esküdtbíró-ságra vonatkozik, amely a kormányzat szemében egyszerűen alkalmatlannak bizonyult az eljárásra, hanem a szakbíró-ságra is. E bíróságok minősítése marasztaló ítélet hozatala esetében mindig kedvezőbb volt a vádhatóságénál. Az ötévi államfogházzal büntetendő vádbeli lázítás büntette az ítéletekben mindig a lényegesen enyhébb vétségi alakzatoké jelentkezik. Azt természetesen tartjuk, hogy az esküdt-bíróságok kiiktatása után marasztaló ítéletek is születtek, a szakbíró-ságok tagjait ugyanis a törvény sokkal inkább kötötte, mint a laikus esküdteket, akiknek verdictje ellen érdemben nem lehetett jogorvoslattal élni.

A perek folyamatát és befejezését döntően befolyásolta a világháború kitörése. Az egyébként is lassú eljárások menete 1914 végén lényegében megszakadt. Az 1915 novemberében meghozott megszüntető végzések logikus következményei voltak ennek az állapotnak, s egyben a társadalmi-politikai ellentétek kiküszöbölését célzó kormányzati törekvéseknek is megfeleltek. Nagy György és társai azon büntetőperek eredményeként, amelyek befejezése ismeretes előttünk, nem szenvedtek büntetést. Ezen eljárások arra viszont igen alkalmasak voltak, hogy 1913–1914-ben szétzilálják, az igazságszolgáltatási mechanizmus útján lekössék a magyar republikánus mozgalom erejét. A királyi kegyelem az adott körülmények között már tulajdonképpen egy megszünt politikai irányzat tagjainak büntetlenségét biztosította.

A magyar köztársasági mozgalomnak a királyság évezredes államformája elleni küzdelme az I. világháború előtti hazai polgári progresszió legjobbjai közé emeli Nagy Györgyöt és társait. Személyes bátorságuk s az elnyomást jelképező korona elleni ádáz harcuk minden egyoldalúság ellenére megbecsülést érdemel az utókor részéről is.

JUBILEUMI KRÓNIKA

V.

Juhász Gyula így köszöntötte a *Délmagyarország* január elsejei számában az új esztendőt:

„1919.

Az ember eltűnődve nézi számait, a két egyest és két kilencet, amelyek, mint a keresztírmek váltakoznak. Talán örökké emlékezetes lesz, talán nevezetesebb, mint 1526, mint 1848... Lehet, hogy a legemlékezetesebb év lesz, mióta a világnak története van, mióta Prometheus tüzet lopott az égből az agyagba. Minden kilátás megvan hozzá, hogy az legyen.

...három éve azzal az érzéssel köszöntöttük a gergelyi kalendárium első napját: az idén *talán* vége lesz. Ma nem mondhatjuk, hogy a végét várjuk a háborúnak. Ma a *kezdétét* érezzük valaminek, ami még nem volt, mióta Platon politikus állatja életre és uralkodásra berendezkedett e különös fényű csillagon...”

Január 2. Szegedi Napló. „A Kommunista Párt nem tudott Szegeden megalakulni. Január 1-én délelőtt a szociáldemokrata párt összehozott ülést tartott a Tisza Szálló nagytermében, amelynek tárgya a Szegedre átültetni szándékolta bolsevizmussal szembeni követendő eljárás megbeszélése volt. Az elhangzott beszédek kivétel nélkül a bolsevizmusban rejülő veszélyekről szóltak. A párt budapesti kiküldötte előadta, hogy a föld kommunizálása abszurdum, mert a földbirtokokosok ezért a fegyverhez nyúlnak. Herczeg István védelmébe vette a bolsevizmust főlshóalában, hivatkozott az orosz példára, hangsúlyozta, hogy a proletárdiktatúra beve-